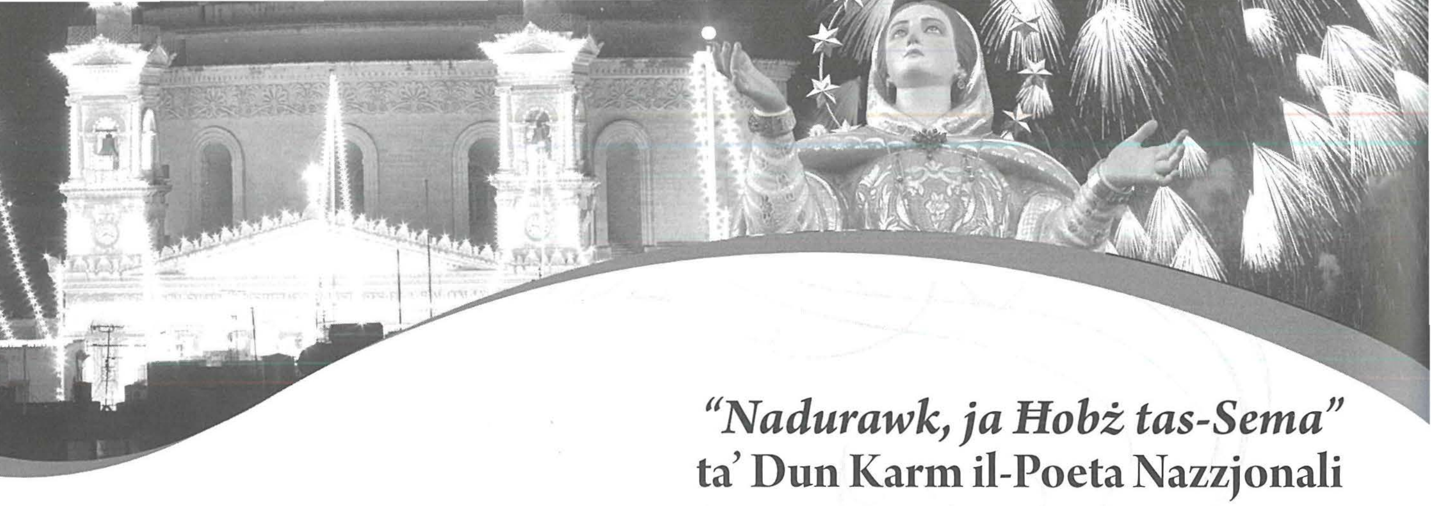

"Nadurawk, ja Ħobż tas-Sema" ta' Dun Karm il-Poeta Nazzjonali

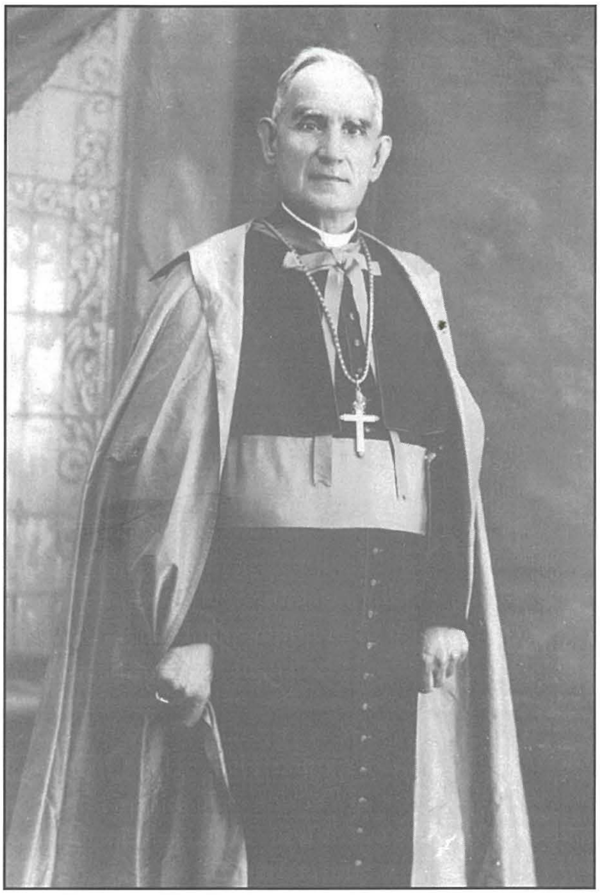

Kitba tas-Sur Joseph P. Borg MA

Sentejn ilu ħabat għeluq il-ħamsin sena mill-mewt tal-Poeta Nazzjonali (1961-2011), anniversarju li tfakkar minn bosta entitajiet, fosthom mill-Kor *Laudate Pueri* tal-Bażilika ta' San Ġorġ, ir-Rabat, Għawdex, li ħareġ id-diska kompatta *Tina l-Ħlewwa*. Din is-sena jaħbat għeluq il-mitt sena mill-kitba tal-innu *T'Adoriam Ostia Divina* magħruf bħala *L-Innu Ewkaristiku* (jibda "Nadurawk, ja Ħobż tas-Sema") u li jinsab miġbur fost l-innijiet f'din id-dika kompatta.

Dun Karm: ħjiel bijografiku

Dun Karm Psaila twieled Ħaż-Żebbuġ fit-18 ta' Ottubru 1871 u tgħallem fl-Iskola tal-Gvern u s-Seminarju. Ġie ordnat qassis fit-18 ta' Mejju 1894 u beda jgħallem fis-Seminarju. Wara r-riformi ekkleżjastiċi tal-1910 Dun Karm mar jgħix għal żmien twil waħdu fi Triq l-Ifran, il-Belt, fejn għex sal-1936 u wara l-mewt t'ommu kien ispirat b'mod qawwi mis-solitudni li sab ruħu fiha.

Fl-1912 Mons. Pawl Galea u Ġużè Muscat Azzopardi ltaqgħu ma' Dun Karm fil-Palazz il-Belt u talbuh jiktbilhom poeżija bil-Malti għal rivista bl-isem *Il-Ħabib*. Kellha tkun din l-okkażjoni li wara snin twal ta' kitba bit-Taljan ħajritu jibda jikteb bil-Malti. Fi Frar tal-1912 l-ewwel poeżija ta' Dun Karm bil-Malti, *Quddiem Xbieha tal-Madonna*, miktuba fil-11 ta' Jannar 1912, dehret fl-ewwel ħarġa ta' *Il-Ħabib* fl-1 ta' Frar 1912. Kellu 40 sena.[1]

Minn dakinhar Dun Karm baqa' jikteb bil-Malti u poeżiji bħal *L-Innu Malti*, *L-Għanja tar-Rebħa*, *Lil Malta*, *Għal Dun Mikiel Xerri*, *Lil Mikiel Anton Vassalli* u *Wied Qirda* wassluh biex ikun magħruf bħala l-Poeta Nazzjonali – kif sejjaħlu Laurent Ropa b'dan l-isem f'Novembru 1935 fl-artiklu tiegħu "Malta et sa littérature" fir-rivista *La Grande Revue* stampata f'Tuneż: "Mgr. Carmelo Psaila, *alias* Dun Karm, fait figure de poète national".[2]

Bejn l-1914 u l-1936 Dun Karm ippubblika għadd ġmielu ta' poeżiji: *L-Ewwel Ward* (1914), *Ward Ieħor* (1920), *Il-Musbieħ tal-Mużew* (1920), *Non Omnis Moriar* (1927) u *L-Oqbra* (1936). Fl-1921 kien wieħed mill-fundaturi tal-Għaqda Kittieba tal-Malti (illum magħrufa bħala L-Akkademja tal-Malti) u nħatar it-tieni President tal-Għaqda fl-1928 u kien l-editur ta' *Il-Malti* sal-1942. Fl-1921 Dun Karm sar Assistent Bibljotekarju fil-Bibljoteka tal-Belt u fl-1924 sar Direttur tal-Libreriji

[1] Oliver Friggieri, *Dun Karm* (Malta: edizzjoni Toni Cortis, 1989) 8. L-ewwel poeżija bit-Taljan tiegħu kienet 'La dignità episcopale' mxandra fl-1889. *Foglie d'alloro*, kien l-ewwel ktieb ta' poeżiji bit-Taljan ta' Dun Karm li ħareġ fl-1896. Fl-1903 ħareġ *Versi*, ktieb bi ftit poeżiji bit-Taljan stampat f'Palermo.

[2] Oliver Friggieri, *Dun Karm – Il-Bniedem fil-Poeta* (Malta: Klabb Kotba Maltin, 1980) 89. Ropa, wild Għawdxi, twieled ix-Xagħra (bil-kunjom Rapa) u ta' sentejn emigra mal-ġenituri tiegħu lejn Bona, l-Alġerija. Fis-snin tletin kien l-editur tar-rivista *Melita* li fiha kien jippubblika poeżiji Maltin maqlubin għall-Franċiż, flimkien ma' studji kritiċi tal-letteratura Maltija. Fl-1932 stampa *Anthologie des Poetas Neo-Classiques* u fl-1937 ħareġ *Poetes Maltais*. Laurent Ropa qaleb il-poema ta' Dun Karm *Il-Jien u Lil Hinn Minnu* għall-Franċiż u ppubblikaha fir-rivista *Melita* tal-5 ta' Frar 1939, f'Susa, it-Tuneżija.

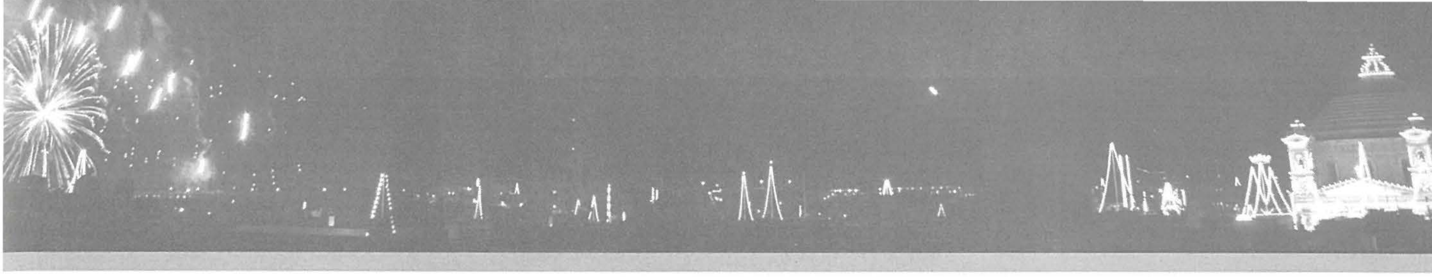

Ċirkulanti. Fl-1922 l-Arċisqof Caruana għamel lil Dun Karm Monsinjur Onorarju tal-Katidral.[3]

L-innu *T'Adoriam Ostia Divina* li huwa kiteb fl-1913 xtered mad-dinja kollha bis-saħħa tal-Kungress Ewkaristiku Internazzjonali. *L-Innu Malti* miktub minnu tkanta għall-ewwel darba fl-1923 u aktar tard sar magħruf bħala l-Innu Nazzjonali u tniżżel fil-Kostituzzjoni tal-1964 u tal-1974.

Fl-1936 Dun Karm irtira mix-xogħol fil-Bibljoteka, mar jgħix Tas-Sliema u beda jaħdem fuq id-Dizzjunarju Ingliż-Malti mniedi mill-Gvern. L-aqwa xogħol tiegħu, *Il-Jien u Lil Hinn Minnu* ppubblikah fl-1938. Sentejn wara t-tabib Ġużè Bonnici ġabarlu l-poeżiji fi tliet volumi, *Il-Għana ta' Dun Karm* (1939-40). Fl-1945 l-Università tagħtu l-grad ta' D.Litt (Hon. Causa) u sena wara ħa l-Midalja tad-Deheb Ġużè Muscat Azzopardi.

L-aħħar poeżija li kiteb bil-Malti, bħall-ewwel waħda, iddedikaha lill-Verġni Marija: *Lill-Madonna tal-Karmnu.*[4] Dun Karm miet fl-isptar tal-Blue Sisters fit-13 ta' Ottubru tal-1961, nofs seklu ilu, u jinsab midfun f'kappella fiċ-ċimiterju ta' Ħaż-Żebbuġ.

Dwar il-mogħdija ta' Dun Karm mit-Taljan għall-Malti, Oliver Friggieri jinnota: "Dun Karm beda jikteb bil-Malti fl-1912. Hija deċiżjoni importanti ħafna mhux biss għalih iżda għall-poeżija Maltija kollha ta' żmienu u sa ċertu punt ta' warajh ukoll. Bil-preżenza tiegħu bħallikieku bħala l-imħallef u l-kriterju ta' sħabu, daħlet dixxiplina teknika ġdida, imqar jekk dejjem fi ħdan l-ispazji fissi tal-mudelli romantiċi magħrufa".[5]

Innijiet li jsaħħru

Dun Karm innifsu jistqarr li kien Mons. Francesco Ferris, dak iż-żmien kappillan militari, li fl-1916 ħajru jibda jikteb l-innijiet u l-ewwel tnejn kienu l-*Innu ta' Filgħodu* u l-*Innu ta' Filgħaxija*. Il-ħsieb wara dawn l-innijiet kien li jitkantaw mit-tfal tal-iskola, "u hekk titla' ġenerazzjoni li tkun taf tkanta dawk l-innijiet u bil-mod il-mod dawn jidħlu wkoll fil-knejjes."[6] Il-ħsieb seħħ ħafna snin wara meta fl-1927 Mons. Ferris inħatar Ministru tal-Edukazzjoni u talab lis-Surmast Giuseppe Caruana biex jikkomponi l-mużika għal dawn l-innijiet. Innijiet oħra magħrufa sew huma *Fil-Ħlewwa ta' Mejju* u l-innu *Lill-Qalb ta' Ġesù.*

Dawn l-innijiet mużikati mis-Surmast Giuseppe Caruana b'melodiji tant ħelwin, jiġbru fihom bosta ħsibijiet profondi mfissra b'mod l-aktar sempliċi. "Huma teżor li jistħoqqlu jibqa' magħruf u ma jitħalliex jintesa".[7] Ħasra tassew li llum ftit li xejn għadna nisimgħuhom jitkantaw fil-knejjes tagħna, bl-eċċezzjoni ta' *Fil-Ħlewwa ta' Mejju*, li għadu popolari. Prof. Joseph Vella jistqarr li "fil-kamp tal-innu reliġjuż, isem Dun Karm huwa intrinsikament marbut ma' dak ta' Giuseppe Caruana. Dan il-kompożitur, li forsi f'forom mużikali aktar miftuħa ma tantx ħalla impatt qawwi fuq ix-xena lokali, bla dubju ta' xejn jispikka fuq nett fl-espressjoni ta' din it-tip ta' minjatura. Minn dan l-aspett melodiku, personalment inqis lil Caruana bħala x-"Schubert" tal-mużika Maltija. Il-freskezza niedja primaverili ta' *Fil-Ħlewwa ta' Mejju*, l-espressjoni mqanqla ta' *Tina l-Ħlewwa*, is-sentiment reliġjuż ta' *Nadurawk, ja Ħobż tas-Sema*, it-tama mwiegħda ta' bidu ġdid fl-*Innu ta' Filgħodu*, u s-sodisfazzjon għajjien tal-*Innu ta' Filgħaxija*, innijiet li Dun Karm għaraf jgħaddilna fi kliem tant mirqum u profond, huma kollha espressi b'mod insuperabbli fil-mużika ħelwa ta' Caruana".[8]

---

[3] Minbarra l-bijografiji ta' Oliver Friggieri msemmija diġà, ara wkoll il-bijografija Dun Karm – Ħajtu u Ħidmietu ta' Ġużè Cardona (Malta: Klabb Kotba Maltin, 1972).

[4] Il-poeżiji kollha ta' Dun Karm bil-Malti u bit-Taljan inġabru għall-ewwel darba mill-Prof. Oliver Friggieri: *Dun Karm – Il-Poeżiji Miġbura* (Malta: Klabb Kotba Maltin, 1980) u *Dun Karm – Le Poesie Italiane* (Malta University Press, 2007).

[5] Oliver Friggieri (ed.), *Il-Poeżiji Maltija* (Malta: Malta University Publishers, 1996) xxxvi.

[6] Dun Karm, 'Kif saru l-innijiet – "Ta' Filgħodu", "Ta' Filgħaxija", "Ta' Mejju" u "Ta' Ġunju jew Tal-Qalb ta' Ġesù"', *Leħen il-Malti*, April-Ġunju 1944, għadd 158-160 (Malta: Għaqda tal-Malti – Università) 46-48.

[7] Ġużè Cardona, *Dun Karm (1871-1961) – Poeta Nazzjonali – Tifkira f'għeluq il-25 sena minn mewtu* (Malta: Ministeru tal-Edukazzjoni u l-Ambjent, 1986) 17.

[8] Joseph Vella, 'Nota Editorjali', *Tina l-Ħlewwa – Dun Karm Psaila- Innijiet* [ktejjeb mehmuż mad-diska kompatta] (Malta: Uffiċċju tal-Prim Ministru, 2011) 14.

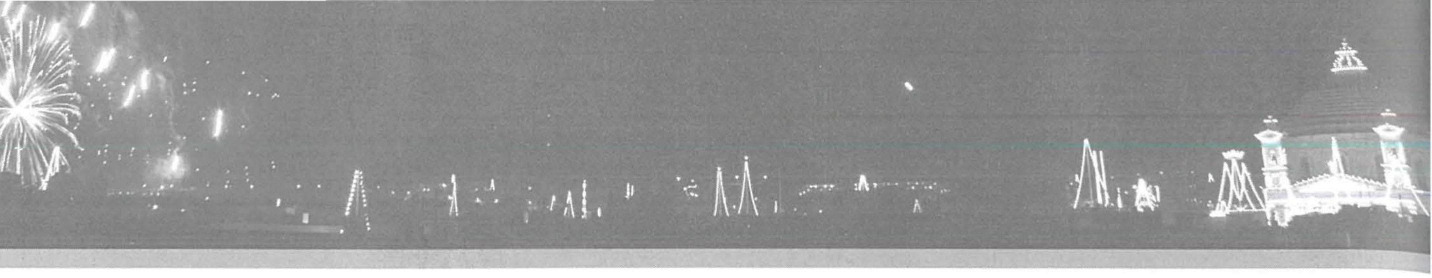

Fil-biċċa l-kbira tagħhom, l-innijiet jesprimu "it-twemmin u l-emozzjoni mqanqla mit-twemmin (jew minn xi argument ieħor, politiku, ideoloġiku). L-innu reliġjuż jislet il-kontenut Teoloġiku u jbiddlu f'taħdit poetiku msieħeb mas-sentiment popolari biex jinftehem u jinħass".[9] Wara l-Konċilju Vatikan II, ħafna innijiet mill-imgħoddi u oħrajn ġodda bil-Malti bdew jitkantaw fil-liturġija tal-Knisja, u għandna għadd ġmielu ta' pubblikazzjonijiet tagħhom. Imma ħafna aktar qabel, fid-daħla tiegħu għall-volum tal-innijiet tal-Knisja maqlubin mil-Latin u mfasslin f'forma poetika Maltija, Ludovik Mifsud Bonnici (1796-1879) diġà kien fisser din ix-xewqa li joffri l-innu reliġjuż bħala alternattiva għall-għana popolari meta jistqarr: "Jiena ġibt dawn l-inni bil-Malti biex min ma jifhimx il-Latin jista' jifhem, itiegħem, jitgħallem, u jgħallem fuq kollox lil dawk li ma jafux ħlief jgħannu..."[10]

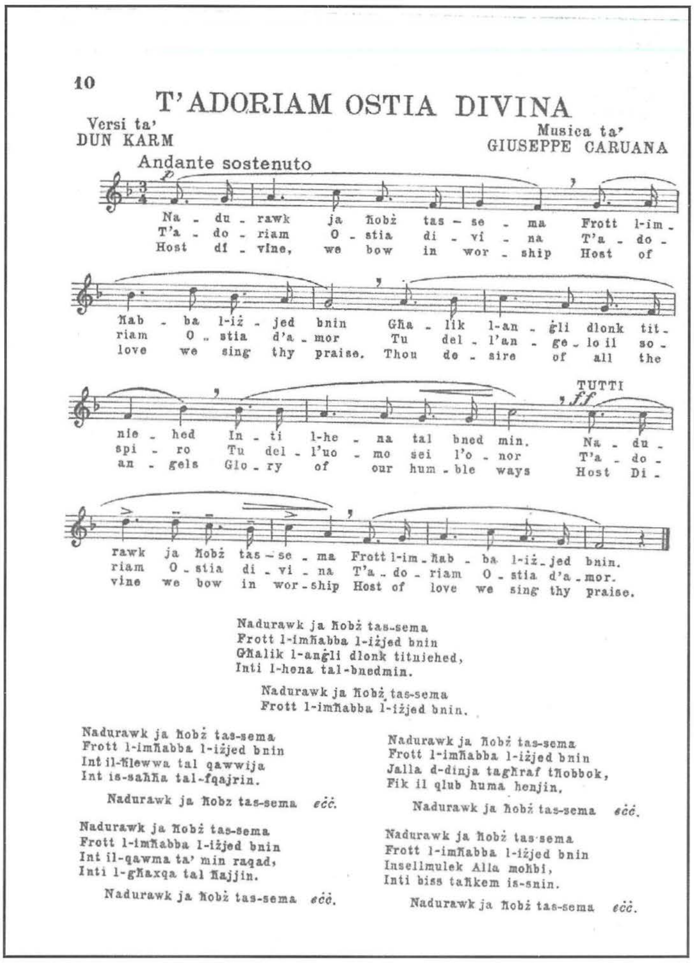

Minkejja li bħala xogħlijiet letterarji l-innijiet jitqiesu bħala minuri ħdejn oħrajn bħal ngħidu aħna s-sunetti u l-poema *Il-Jien u Lil Hinn Minnu*, b'danakollu, "f'dik li hi komunikazzjoni huma l-aħjar xhieda ta' kif il-poeta letterarju jersaq lejn il-poeta popolari, jew l-għannej, u jqiegħed fuq fomm il-komunità damma ta' motivi li huma tagħha stess, imlibbsin bid-dinjità tal-kelma mirquma u mbiddlin f'melodija".[11] Aktar minn hekk, "Dun Karm ġabar l-innu popolari u tellgħu għal livell ogħla ħafna, billi tah dinjità letterarja, u xeħet fih tonalità solenni u elevata li fl-istess ħin ma titbiegħedx mil-livell kulturali medju tas-soċjetà. Din is-sintesi tispjega l-valur u s-suċċess tagħhom".[12]

Friggieri jifred l-innijiet ta' Dun Karm fi tnejn: dawk ċivili u dawk reliġjużi. Minkejja dan, minħabba l-viżjoni Maltija tal-poeta, ftit li xejn jinfirdu minn xulxin billi ċ-ċiviltà u l-fidi "jissieħbu flimkien biex isawru esperjenza sħiħa waħda. L-ispunti ċivili huma maħlula fi spunti reliġjużi, waqt li l-kontenut tal-fidi jitbiddel minnufih f'wirja taċ-ċiviltà tal-poplu".[13] Fost oħrajn, nistgħu ngħoddu mal-innijiet ċivili *L-Innu tal-Ħaddiema, Lil Ħuti l-Maltin nhar l-Għoti tal-Kostituzzjoni, Innu għat-Tfal tal-Iskola San Mikiel* u l-*Innu Malti*.[14] Min-naħa l-oħra, Dun Karm kiteb aktar innijiet reliġjużi li fil-qofol tagħhom insibu l-qima, ir-radd tal-ħajr, it-talb għall-għajnuna fit-tbatija u l-istqarrija tal-fidi, ħafna drabi ispirata mill-persunaġġi u mill-festi li jimlew il-kalendarju liturġiku u parrokkjali. Friggieri jikkonkludi li "fuq kollox, l-innijiet jorbtu t-teoloġija ma' żewġ aspetti ewlenin: it-tbatija tal-bniedem u s-seħer tal-pajsaġġ".[15]

[9] Oliver Friggieri, *Dizzjunarju ta' Termini Letterarji* (Malta: PEG, 2000) 310.
[10] Friggieri, *Dizzjunarju ta' Termini Letterarji*, 311.
[11] Friggieri, *Dun Karm*, 89-90.
[12] Friggieri, *Dun Karm*, 90.
[13] Friggieri, *Dun Karm*, 90.
[14] Għal tagħrif dettaljat dwar l-oriġini tal-mużika u l-kitba tal-*Innu Malti* ara *Analiżi tal-Versi tal-Innu Malti* ta' Oliver Friggieri (Malta: Kunsill Lokali Ħaż-Żebbuġ, 2009).
[15] Friggieri, *Dun Karm*, 92.

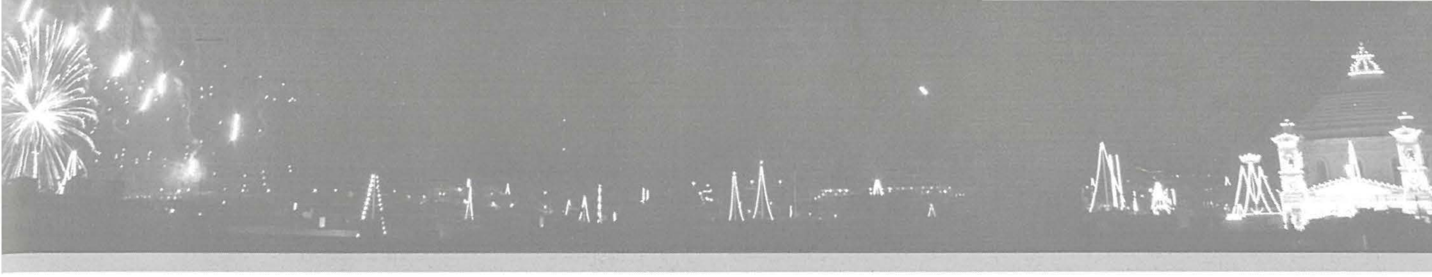

Il-Kor Laudate Pueri u d-diska kompatta Tina l-Ħlewwa

Kienet għalhekk ħaġa xierqa tassew li l-Kor *Laudate Pueri* jfakkar lill-Poeta Nazzjonali tagħna bil-ħruġ tas-CD *Tina l-Ħlewwa* li tiġbor uħud mill-aqwa innijiet reliġjużi ta' Dun Karm. Din id-diska kompatta tinkludi *L-Innu tal-Kungress Marjan, Innu lill-Qalb ta' Ġesù, Innu lil Madonna, Għedtilna Kelma, L-Innu Ewkaristiku, Innu ta' Ferħ, Innu ta' Filgħodu, Innu lil Sidtna Marija tal-Għar, Nirien ta' Mħabba, Innu ta' Filgħaxija* u l-*Innu Malti* bit-tama li jerġgħu jinstemgħu jidwu fil-knejjes tagħna.

Il-Kor *Laudate Pueri* twaqqaf uffiċjalment fl-1976 minn Mons. Dr Ġużeppi Farrugia, illum Arċipriet Emeritu, fil-parroċċa bażilika ta' San Ġorġ, ir-Rabat, Għawdex. L-għan ewlieni tal-kor kien minn dejjem il-kultivazzjoni u l-promozzjoni tal-mużika sagra fil-kuntest liturġiku, b'enfasi partikulari fuq il-melodija Gregorjana u l-polifonija sagra. Huwa l-ewwel kor Malti li kanta bħala kor b'ilħna femminili biss (SSAA). Kien mistieden ikanta fl-Italja, Franza, l-Ingilterra u New York u f'Ġunju 2007 ġie mistieden mid-direttur tal-Kor Papali *Cappella Sistina*, Mons. Giuseppe Liberto, biex jieħu sehem fil-Quddiesa Papali tal-kononizzazzjoni ta' Dun Ġorġ Preca fi Pjazza San Pietru fil-Vatikan.

Fi kliem il-Prof. Joseph Vella, li ħa ħsieb l-arranġamenti *a quattro voci* ta' xi innijiet, "dan il-proġett jaf l-għeruq tiegħu lis-sena 1986, meta f'għeluq il-ħamsa u għoxrin sena mill-mewt ta' Dun Karm, kienet ġiet organizzata f'ġieħu serata kommemorattiva fil-Katidral tal-Imdina. Bħala l-uffiċjal inkarigat mill-mużika fid-Dipartiment tal-Edukazzjoni, kont ġejt mistieden nipprovdi l-mużika għal din l-okkażjoni. Billi diġà kont ħdimt fil-qrib u kont naf bil-potenzjal u l-ħila tal-Kor *Laudate Pueri* tal-Bażilika ta' San Ġorġ, iddeċidejt li nagħmel xi ħaġa kompletament innovattiva billi nirranġa għal erba' vuċijiet femminili *a cappella* ħames innijiet ta' Dun Karm u Caruana, li kienu jinkludu wkoll l-*Innu Malti*. It-tessitura u l-bravura ta' dan il-kor żguraw li din l-inizjattiva kienet se tkun suċċess notevoli."[16] F'din id-diska kompatta nsibu wkoll kompożizzjoni ta' Prof. Vella stess, kif jikkonkludi hu nnifsu fin-nota editorjali li nsibu fil-ktejjeb mehmuż mas-CD: "inħossni wkoll onorat li ġejt mistieden biex bħala kompożitur nikkontribwixxi għal dan il-proġett billi nimmużika innu ieħor ġdid fuq kliem ta' Dun Karm: *Innu ta' Ferħ*."[17]

L-Innu Ewkaristiku

Fil-bijografija tiegħu ta' Dun Karm, Ġużè Cardona jgħidilna li "fil-bidu tas-sena 1912 Malta kienet ġa magħżula biex tilqa' fi ħdanha l-24 Kungress Ewkaristiku Internazzjonali għas-sena 1913, iżda kulħadd kien moħħu x'se jsir fi Vjenna għat-23 Kungress li kellu jibda fit-12 ta' Settembru".[18] Il-Maltin, fosthom Dun Karm li attenda għalih ma' xi ħbieb, kien jinteressahom li jinnutaw kollox biex minkejja ċ-ċokon tagħna ma nkunux agħar minn ħaddieħor. Il-gazzetti Maltin ta' dak iż-żmien, fosthom *Malta, Is-Salib* u *Il-Ħabib* kienu mixgħulin bl-aħbarijiet u t-tħejjijiet li kienu qed isiru għal din il-festa kbira.

Il-festi tal-Kungress Ewkaristiku f'Malta damu sejrin mit-23 sas-27 ta' April u attendew għalih madwar 30,000 ruħ, 5 kardinali u 40 Isqof. Għal okkażjoni kbira u unika bħal din Dun Karm xtaq jagħti sehmu u meta l-Mro Ġużeppi Caruana mar fuqu u talbu jiktiblu "... ftit versi biex nagħmilhom bil-mużika u jkantawhom it-tfal wara t-tqarbin tagħhom u fil-proċessjonijiet li jsiru matul il-Kungress"[19] il-poeta ispira ruħu li jikteb "innu ta' tifħir u qima, innu devot u ħafif, li jista' jifhmu kulħadd, iżda fl-istess ħin mimli u qawwi li jiġbor fih l-attributi t'Alla: Alla hu t-tnehid tal-anġli, l-hena tal-bniedem, il-ħlewwa tal-qawwija, il-ħila tad-dgħajfin, is-saħħa fil-ħajja, it-tama tal-mejtin u l-ħakkiem tas-sekli kollha".[20]

Dun Karm ħoloq innu ispirat minn fomm il-poplu nnifsu, kif jistqarr hu stess: meta ltaqa' mal-Mro Caruana u tah il-versi li ntgħoġbu minnufih mill-kompożitur, huwa semmagħlu melodija biex jimxi fuqha, "... għannejtlu li kont smajt eluf ta' drabi mill-bdiewa u mix-xebbiet Maltin fil-beraħ tar-raba'. Mistagħġeb fetaħ dirgħajh fittex fil-but u sab biċċa karta u qalli: 'Hawn araha!' Ħażżeż erba' noti u beda jkantahom". L-għada l-Mro Caruana bagħat kopja "ta' dawk l-erba' noti tal-għaġeb li minn dakinhar xterdu u nstemgħu mad-dinja kollha".[21] L-ewwel li kantawh kienu t-tfal wara t-tqarbin huma u deħlin il-Belt mill-

[16] Vella, 'Nota Editorjali', 14.
[17] Vella, 'Nota Editorjali', 14.
[18] Ġużè Cardona, *Dun Karm – Ħajtu u Ħidmietu* (Klabb Kotba Maltin, 1972) 88.
[19] Cardona, *Dun Karm – Ħajtu u Ħidmietu*, 90.
[20] Cardona, *Dun Karm – Ħajtu u Ħidmietu*, 90.
[21] *Il-Malti*, Marzu 1944, 6.

Furjana. Dun Karm jikteb li "Mons. L. Bignami, Arċisqof ta' Sirakuża, li kien maġenbi f'gallarija ta' Triq Irjali qalli: 'Cosi si canta in paradiso' – hekk ikantaw fil-ġenna". Aktar tard ġie stampat f'Acireale bl-avviż li 'ħadd ma jista' jerġa' jistampah'.[22]

Għalkemm Dun Karm u Mro Caruana ma sabux stampatur li kien lest li jippubblika l-innu, id-Direttur ta' San Ġakbu stampa xi ftit kopji imma dawn ħalliehom mingħajr l-isem tal-awtur. Meta Mons. L. Farrugia ġie biex jippubblika *Ricordo del XXIV Congresso Eucaristico* ma kienx jaf li l-innu huwa ta' Dun Karm u meta sar jaf żied tagħrifa: 'esso è devuto alla penna del Sac. Prof. Psaila'. L-innu beda kulma jmur dejjem isir aktar popolari u minn Acireale kompla jixtered f'Palermo, Napli, Ruma u mad-dinja nisranija bħala l-aktar innu popolari tal-Ewkaristija.[23] Dan jikkonfermah ukoll Oreste Ferdinando Tencajoli: "Fortunatissimo fu l'Inno *T'Adoriam Ostia Divina* musicato dal Maestro G. Caruana e cantato per la prima volta durante il detto Congresso Eucaristico Internazionale; ripubblicato poi a migliaia di copie in Italia fu cantato in tutti Congressi Eucaristici tenuti d'allora in poi".[24]

Jekk l-innu kien magħruf 'l barra minn xtutna, daqstant ieħor kien popolari fostna l-Maltin. Dun Karm spiċċa 'mġiegħel' jaqilbu għall-Malti, kif jistqarr hu innifsu fl-ittra li kiteb lill-editur ta' *Il-Ħabib*: "billi f'ħafna rħula ma jafux bit-Taljan fittxew li jaqilbuh bil-Malti, kulħadd kif deherlu hu, u aħseb inti kemm suriet u għamliet ħarġu u jistgħu joħorġu ta' dik il-poeżija ċkejkna iżda ħarira iebsa".[25]

Dun Karm kiteb l-innijiet oħra b'rabta mal-Kungress Ewkaristiku: *Per il Congresso Eucaristico Internazionale di Malta, Per i Congressi Eucaristici, Inno di Fede, di speranza di Carità, A Malta – Dopo il Congresso Eucaristico* imma kif ifisser Ġużè Cardona fil-bijografija tal-poeta, isem Dun Karm "jibqa' marbut ma' *T'Adoriam Ostia Divina,* li tant xtered, li kull pajjiż għamlu tiegħu, tant li l-Isqfijiet u l-prelati tagħna kull meta semgħuh jitkanta qalu lill-Papiet u lill-prelati tal-post li dak kien rigal ta' żewġ Maltin lill-Ewkaristija".[26]

02.07.2013

---

[22] Cardona, *Dun Karm – Ħajtu u Ħidmietu*, 90.

[23] Cardona, *Dun Karm – Ħajtu u Ħidmietu*, 91. Ara wkoll Mons. L. Farrugia, *Ricordo del XXIV Congresso Eucaristico*, (Giov. Muscat, 1914), 229.

[24] Oreste Ferdinando Tencajoli, *Poeti Maltese d'Oggi* (A. Signorelli Roma, 1932), 81.

[25] It-traduzzjoni ta' *T'Adoriam Ostia Divina* dehret f'*Il-Ħabib* tat-30 ta' Settembru 1924. L-ittra ta' Dun Karm dehret fit-8 ta' Settembru tal-istess sena. Cardona, *op. cit.*, 143.

[26] Cardona, *Dun Karm – Ħajtu u Ħidmietu*, 92.

Flokkijiet tas-Soċjetà għal bejgħ mill-Każin